

SLAVONSKI UČO

Mijat Stojanović
čitav je svoj vječ posvetio
učiteljevanju pisanju i
skupljaju narodnog glaga

Pisac Božica Žoko i Marko Landeka

1

Od magareće klupe do prosvjetitelja

Prošle se godine u rujnu navršilo sto godina od smrti Mijata Stojanovića, učitelja i pedagoga, pučkog pisca i skupljaka narodnoga stvaralaštva. Obljetnice su obično povod da se o nekom ili nečemu progovori više ili šire, vrednujući to ujedno određenim povijesnim mjerilima za koje obiljetnice i jubileje pružaju mogućnosti. To nije bio slučaj i s Mijatom Stojanovićem, čiji stvaralački lik nije ni do danas predstavljen javnosti u onom svjetlu kako on to istinski zaslzuje.

Što je Mijat Stojanović gotovo nepoznato ime, uz koje upućeniji stavljuju naziv »pravog učitelja« iz panonsko-graničarske provincije, razloge treba tražiti prije svega u činjenici da je Stojanović bio čovjek gotovo samouk, bez klasične naobrazbe, koju je većina njegovih suvremenika imala, i sve što je postigao u životu, postigao je svojim zalanjem, snagom jake volje i željom da pomogne svome porobljenom narodu.

Da je zaista bio takav, može se vidjeti po brojnim člancima koji su ponekad puni naivne angažiranosti i zanosnostendencioznog prosvjetiteljskog tona, rasutim po svim onovremeni listovima i časopisima od Temišvara, preko Zemuna do Zagreba. Čitav svoj stvaralački vječ posvetio je onoj vrsti posla koji ne donosi slavu, ali je važan u povijesnom razvoju svakog naroda. Bez takvog rada desetaka i stotina danas manje poznatih kulturnih radnika (ne samo u 19. st.) hrvatska kulturna baština bila bi siromašnija za mnoga velika ostvarenja na znanstvenom i kulturnom polju.

Otpuhnuta prašina

Otpuhnuvši, dakle, prašinu sa zapisa seoskih čitaonica i starih školskih arhiva iz dalekog i najbližeg 19. st. moglo se mnogo dozнати o Mijatu Stojanoviću. Njive biografiskih podataka, može se o njemu naći u njegovu rukopisu »Sgode i nesgode moga života«. Na više od 700 stranica rukopisa Mijat Stojanović je pokušao nešto reći o sebi, o »sgodama i nesgodama« svoga života, sjetio se svojih predaka, ali i ovde on ostaje onaj Stojanović kojeg susrećemo u njegovim tekstovima: učitelj i prosvjetitelj.

Rukopis ima četiri cjeline: »Crtice iz života moga pradjeda«, »Crtice iz života moga djeda«, »Crtice iz života moga otca i moje majke« i »Crtice iz moga vlastitoga života«.

U prvom dijelu spominje svoje pretke, Skender-bega Jurja Kastriotiça (očit utjecaj lektire A. K. Miošića), borbe s

Turcima, zatim »...njekolicinu plemenitih starih porodicah iz slavjanskih pokrajina turškoga carstva, što sam jih popisao god. 1860. od jednog čestitog rođendjuba, O. Franjevca, bivšeg za onda gvardiana u Carigradu. On je imao kopirane sve grbove sledićeih starih plemićkih porodicah... [nabrojeno je više od sto imena].

U to vrijeme daleko i maglovito vrijeme vjerojatno su ga ponijele priče djeđa Alekse, koji se sjećao onih vremena kada su pred osmanlijskom kopitom njegovim djeđovim bježali »...iz Arbanije u Hercegovinu...« preko balkanskog krša u toj raspršenoj seobi do gotovo nenaseljenih sjevernih ravnicu. Tako Aleksin otac Jovan, rođen oko 1880. g., kako to napomijene Mijat Stojanović, »...prede oko god. 1712. na Lukačevom Šamcu (selu u brodskoj krajini) i stane kod njekog kovača Čivića na Babinoj Gredi.« Kako je i Jovan znao kovački zanat, koji je kako piše Stojanović, bio obiteljska tradicija još iz Hercegovine, Čivić je rado uzeo mladog Jovana za pomočnika. Dvije godine kasnije Jovan je oženio kovačevu kćerku Maricu i uzeo prezime Stojanović »...od krsnog imena Stojan.« (kako se zvao njegov otac), a sam promijenio ime i uze ime Ivan »...po svojoj naročitoj želji, što je jednako onomu Jovan.« Nedugo zatim prijedoše k njemu braća, promijenile vjeru i udomaciše se u Babinoj Gredi i okolnim selima, gdje još i danas ima mnogo Stojanovića, a još i vrijeme Mijata Stojanovića mnogi nisu bili »...u rodu, te se žene i udaju između sebe...«

Čudna smrt harambaše Ivana

Odlaskom Turaka iz naših krajeva, ostalo je po šumama mnogo razbojnika koji su napadali sela, trgovista i gradove. Da bi vlasti sprječile razbojništva, formirane su čete »hajduka-serežana«, koje je predvodio harambaša. Čete su brojile 30–40 ljudi, dobro naoružanih i vičnih ratovanju. »Jedva da je bilo za onda u cijeloj Posavini glasovitijega, junačnjeg i uglednijega, bolje odjevena i oružana četnika, nego biaše Ivan, harambaša sa Babine greda, kovač oružja, koji predvođaše četu poizbor serežanah, sve mladih junaka, 32 druga iz istoga sela i iz bližnje okoline.«

Hajduci, jataci, izdaje i Turci – bile su svakodnevne riječi, ne samo u prići na večernjem sijelu, već i između zaloga, u sru, dnevnom i noćnom odmoru. U jednom od mnogih hajdučkih okršaja, pogin

uo je i harambaša Ivan Stojanović, ostavivši iza sebe sina Aleksu (Mijatova đeda) i ženu Maricu. Bilo je to oko 1727. godine, kako bilježi Mijat Stojanović.

Austrijskim je vlastima bila čudna smrt harambaše Ivana Stojanovića, pa su osumnjičili i njegovu ženu Maricu i zbog sumnje je odveli »...pod pratnjom serezanah u tvrdavu osječku, gdje bude zatvorena u tavnici i stavljena pred sud, da kaže šta je bilo s njezinim mužem, i otkud ono tursko oružje, što su ga našli u domu njezinom i njezina pokojnoga muža?« Marica je provela sedam mjeseci u tamnici i kroz tih sedam mjeseci »... pozivahu Maricu više putah pred sud...«, dok napokon nije bila »...opravdana i puščena na slobodu. Sedme godine iza toga udala se Marica u selo Beravce za njekoga udovca Eskericu i odvela sa sobom svoga sinčića Aleksu, koga očuh Eskericu primi na svoje ime, i prepisala mu kuću. Mlađi se Alekša zavojaočio one godine kad se i kći Karla VI Marija Terezija okrunila, da »...brani mlađu kraljicu i pragmatičku sankciju.« U Beravcima se Aleksa oženio Lukrom Vučković iz V. Kopanice. Imali su pet sinova i tri kćeri, no Lukra umre i on se ponovno oženi Ružom Kladarić. Rodilo se još troje djece: Jakob (Mijatov otac), Luka i Mandica.

Od vremena kad posjekoše Mariju Antoanetu, pa sve do 1813. i Napoleonova sloma u »bici naroda«, Aleksa je slao iz kuće u beravačkoj šumi sinove po Evropu. U općem evropskom ratnom košmaru izgubio je pet sinova, a s njime je ostao samo sin Jakob. Starac se sa sinom i snahom u 86.-oj godini vratio u Babinu Gredu i opet uzeo prezime svoga oca – Stojanović. Mijat Stojanović upamio je djeđa Aleksu »...kao siedog starca od 96 godinah...«

Kad je Jakob, Mijatov otac, bio pozvan u rat, stari je Aleksa otisao u Vinkovce »...pred lice ondašnjeg zapovjednika pred brigadom, njekog generala, te plaćnim ocima potuži se generalu, kako je izgubio pet sinova u ratovih i sada mu šesti stoji pred neprijateljem, pak neima, tko bi ga u njegovoj starosti hranio i odažla branio, te moli nek mu se smiluje general i izradi kod sjajne krune cesarove u njegovu svjetlu dvora, nek mu se dade sin Jakob koji će ga dohraniti, da se nemora u svojoj starosti potjepati po tudi pragovih. General usliša molbu djeđa Alekse...«

Mijatova majka radala je svake godine i rodila njih sedamnaestoro, od kojih su na život ostali samo Mijat i brat mu Josip, pa je majka najposlije još usvajala djece. I Mijata je jedva sačuvala u životu: jedanput je gotovo završio pod konjiskim kopitim, drugi put su ga izgrizli psi poslije čega je dugo imao strah i noćne more.

Strah od škole

• Kao desetogodišnjak pošao je u školu u kojoj mu je seoski učitelj svojim metodom poučavanja usadio tåkav strah da je Mijat u početku bio najslabiji učenik u razredu, a učitelj ga je »...prozvao glupcem...« Njegovo je mjesto bilo na tzv. »Eselbanku« (magarećoj klupi) i prve tri godine svoga školovanja proboravio je najviše vremena na njoj. Kada je u Babinu Gredu došao novi učitelj, Kopaničanin Vinko Filipović, Mijat je ubrzo bio premješten u tzv. »Ehrenbank« (počasnu klupu), među prve dake. Učitelj ga je kao odličnog daka 1830. godine preporučio vojnim vlastima za upis u »...vinkovacku štapsku, glavnu učionicu.« Ocu se to nije svidjelo, jer je školovanje bilo skupo i kuća bi imala radnika manje, a i druga očeva žena, koju je oženio 1829. g. poslije smrti Mijatove majke, nije bila sklona tome: od trljanja klupe i listanja knjiga malo se žita požanje. Nakon što je zavolio i školu i knjigu, Mijatu se nikako nije dalo medu ovče i svinje, pa je molio oca da ga odvede u satnijsku pisarnicu da se pripravi barem za vojničku službu. Otišao je samo nekoliko puta u pisarnicu i uskoro je napustio. Te je godine »sjajna kruna«, naredbom da dječa obaju spolja moraju u školu, upalila malo svjetla na zabačenom rubu svoje carske moći.

(Nastavlja se)